

dr hab.Tomasz Maślakowski
Dziedzina Sztuki - Teatr
Dyscyplina - sztuki filmowe i teatralne
Akademia Sztuk Teatralnych w Krakowie
Wydział Lalkarski we Wrocławiu

Warszawa, 15.09.2025

Recenzja pracy doktorskiej Pani Heleny Radzikowskiej pt.: „*POWROTY DO AUSCHWITZ, ZESŁANIE NA MADAGASKAR. Studium i punctum pracy nad spektaklami poruszającymi tematy pamięci o Zagładzie oraz tożsamości polsko-żydowskiej*”.

Pani mgr Helena Radzikowska posiada bardzo rozległą wiedzę i umiejętności, wynikające nie tylko z jej dogłębnego wykształcenia, ale też z całego wachlarza praktyk teatralnych, które realizuje.

Posiada dyplom: Wiedzy o kulturze - na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego (2011), Aktorstwa Teatru Lalek (2015) i Reżyserii Teatru Lalek (2021) - na Wydziale Sztuki Lalkarskiej Akademii Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie.

Jej dorobek artystyczny jest bardzo bogaty i składa się z prac aktorskich i reżyserskich. Do dzieł artystycznych o istotnym znaczeniu, o których mowa w art. 186 ust.1 pkt. 3 lit. c ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, zaliczyć można:

1. „Madagaskar” autorstwa Magdaleny Drab, w reżyserii Gosi Dębskiej w Teatrze Żydowskim im. Estery Rachel i Idy Kamińskich w Warszawie, z rolą: Heleny Rubinstein.

2. „Powroty” (2021) w Olsztyńskim Teatrze Lalek. Tu doktorantka w roli autorki tekstu i reżyserki spektaklu.

3. „Skłodowska. Radium girl” autorstwa i w reżyserii Agaty Biziuk w Teatrze Dramatycznym im. A. Węgierki w Białymstoku (2017), z rolą Marii Skłodowskiej - Curie.

Pani Helena twórczo łączy grę aktorską z podejmowanymi przez siebie pracami reżyserskimi. Jest współzałożycielką i członkinią Teatru PAPAHEMA, który zainicjowało w 2014 roku czworo ówczesnych studentów roku dyplomowego Wydziału Sztuki Łalkarskiej Akademii Teatralnej w Białymstoku, których połączył podobny gust i poczucie humoru. Teatr ten od kilku lat z powodzeniem łączy klasykę ze współczesną wrażliwością, środki teatru aktorskiego z bogactwem języka teatru formy, żartu i dystansu, z poważną refleksją na temat otaczającej nas rzeczywistości. Od maja 2014 roku Teatr PAPAHEMA działa jako Fundacja, która regularnie prezentuje swoje przedstawienia w Teatrze Rampa na Targówku, Teatrze Miejskim w Gliwicach, Teatrze Żydowski im. Estery Rachel i Idy Kamińskich w Warszawie i Teatrze im. Adama Mickiewicza w Częstochowie, zespół współpracuje również z Teatrem Polonia i Och-Teatrem w Warszawie oraz Teatrem Montownia. Dotychczas Teatr PAPAHEMA zrealizował osiemnaście spektakli, w których pani Radzikowska nie tylko podejmuje się działań aktorskich, ale też w myśl idei Fundacji współreżyseruje i współprodukuje jego spektakle. Na ręce pani Heleny spłynęły też liczne nagrody indywidualne i zbiorowe, które otrzymała PAPAHEMA.

Pani Helena Radzikowska swoją pracę doktorską zatytułowała: „POWROTY DO AUSCHWITZ, ZESŁANIE NA MADAGASKAR. Studium i punctum pracy nad spektaklami poruszającymi tematy pamięci o Zagładzie oraz tożsamości polsko-żydowskiej”.

Dysertacja składa się z dwóch części, jest wsparta ilustracjami i bogatą bibliografią, z której czerpie autorka. W pierwszej części pracy pani Helena szczegółowo opisuje czas, w którym powstawał i realizowany był spektakl „Powroty”, który miały swą premierę 1 września 2021 roku w Olsztyńskim Teatrze Lalek. Autorka dzieli się z czytelnikiem wielowarstwowym procesem konstruowania scenariusza. Sztuka bowiem składa się głównie z monologów kobiet, którym trauma doświadczeń wojennych została przekazana przez poprzednie pokolenia. To złożona, przenikająca się w strukturze wypowiedzi skonstruowana z odmiennych perspektyw bohaterki występujących w spektaklu. Otóż trzy aktorki grające w „Powrotach” wcielają się w córki i wnuczki tych, którzy doświadczyli piekła obozu koncentracyjnego, zarówno po stronie ofiar, jak i oprawców. W dalszym ciągu pracy pani Radzikowska przywołuje kolejne etapy prób do spektaklu, szczególnie skupiając się na tych pierwszych, warsztatowych, podczas których kształtowała się jego struktura. Rozdział poświęcony temu przedstawieniu kończy się porównaniem efektu finalnego procesu twórczego do filmu pt. „Cień komendanta” opowiadającego o spotkaniu byłej więźniarki obozu Auschwitz-Birkenau i jej córki z synem i wnukiem Rudolfa Hössa, byłego zarządcy Auschwitz.

Kolejną część pracy doktorantka poświęca spektaklowi „Madagaskar”, który miał swoją premierę 4 listopada 2021 roku w Teatrze Żydowski im. Estery Rachel i Idy Kamińskich w Warszawie. Przedstawienie powstało na

podstawie tekstu Magdaleny Drab, a wyreżyserowała je Małgorzata Dębska. Twórcy spektaklu przenoszą widzów w metafizyczne zaświaty, gdzie po śmierci spotykają się znane osobistości o podwójnym polsko-żydowskim rodowodzie. Pani Helena opisuje proces produkcji spektaklu przez współtworzony przez nią, wspomniany już Teatr PAPAHEMA. Doktorantka opisuje kolejne etapy realizacji spektaklu, począwszy od inspiracji, pozyskiwania środków i zespołowego tworzenia koncepcji spektaklu. W rozprawie autorka opisuje przygotowania, proces tworzenia i ewolucji postaci scenicznej Heleny Rubinstein, którą przyszło jej w spektaklu kreować. Pani Radzikowska odwołuje się też do towarzyszącej premierze spektaklu debaty pt. „Madagaskar. Wyspa wykluczonych”, która osadza treść spektaklu we współczesnych realiach.

W drugiej części rozprawy doktorantka nawiązuje do tekstów wybitnych myślicieli XX wieku, którzy zajmowali się problematyką Holokaustu, m.in. Giorgio Agambena i Zygmunta Bauman. Pierwszy esej rozprawy traktuje o miejscu, w którym toczy się akcja. Pani Helena przywołuje w nim idee syjonistyczne, a dokładnie projekt stworzenia na Madagaskarze pierwszej polskiej kolonii i związane z tym przymusowe wysiedlenia Żydów, które później przerodziło się w plan ostatecznej eksterminacji. W drugim esej autorka opisuje znaczenie portretu. Przywołuje w nim refleksje na temat związków fotografii ze śmiercią. Doktorantka sugestywnie opisuje procedurę wykonywania zdjęć dokumentujących więźniów obozu Auschwitz-Birkenau, zestawiając ten fakt z zamiłowaniem Heleny Rubinstein do upiększania, korygowania własnego wizerunku. Autorka używa sugestywnych opisów granej przez siebie postaci Rubinstein: „W pierwszym przypadku odgłos migawki jest desygнатem uśmiercającego strzału, w drugim – ma zapewnić modelce nieśmiertelność, a w rzeczywistości ujawnia pancerz, pod którym skrywała swe słabości”. Na koniec tej części pracy pani Helena prowadzi rozważania na temat języka, jakim posługujemy się/powinniśmy się posługiwać mówiąc o Zagładzie, o czym co niewyraźne, nieopisywalne.

W finale pracy, autorka bardzo świadomie podchodzi do swojej twórczości, potrafiąc spojrzeć na nią krytycznie, poddając ją weryfikacji: „Ostatecznie stwierdzam, że środkami stylistycznymi predestynowanymi do prowadzenia narracji na temat Holokaustu są groteska i ironia”.

Pani Helena w swojej pracy bardzo dokładnie opisuje proces tworzenia spektakli, zaczynając od tła historycznego, a kończąc na próbach z aktorami i pracy z całym zespołem współtwórców. Doktorantka dokumentuje każdy ruch i decyzję. Analizuje każdą scenę, monolog i improwizację. Tłumaczy jak i dlaczego było to dla niej ważne i w jaki sposób docierała do zamierzonego efektu. Pani Radzikowska metodycznie analizuje kolejne sceny przedstawienia, objaśniając znaczenie poszczególnych zdarzeń, aktorskich reakcji i gestów oraz reżyserskich rozwiązań, dla ukazania charakteru postaci, relacji między nimi, tworzenia atmosfery i rytmu spektaklu. Precyzyjny opis zdarzeń scenicznych, zwrotów akcji, emocji, motywacji,

celów, kontekstów i działań układa się w scenariusz, tworząc obraz wstrząsających wydarzeń, w których pod surowymi faktami ukrywają się traumatyczne przeżycia. Autorka słusznie wskazuje na wielkie znaczenie wspólnoty dla siły artystycznego przekazu. Nie tylko tej scenicznej, ale także wspólnoty twórców, którzy na różnych płaszczyznach dążą do realizacji łączącego ich celu, wzajemnie się wspierając w procesie kreacji teatralnej rzeczywistości.

Helena Radzikowska w swojej artystycznej drodze intensywnie eksploruje różnorodne przestrzenie, wykazując się dojrzałością i świadomością twórczą. Swoją wiedzę i doświadczenie przenosi również w sferę edukacji, dzieląc się nimi z adeptami sztuki aktorskiej. Niezwykle ważny, wymagający świadomości i artystycznej odwagi, proces konstruowania wyżej opisanych dzieł, znacząco wzbogacił twórczy warsztat pani Heleny, otwierając przed nią nowe kierunki poszukiwań, w których będzie mogła wykorzystać znacznie poszerzony zakres kreacyjnych możliwości.

Ten zapis tworzy niezwykle ważną dokumentację, transkrypcję tworzenia spektakli od samego początku, aż do ich prezentacji. Praca doktorska pani Heleny Radzikowskiej jest dokumentem, niepodważalnym dowodem, na to, że rodzenie się sztuki to nie tylko proces pełen emocji, ale to także zdarzenia, decyzje, o których można skrupulatnie napisać. Ta praca ma ogromną wartość badawczą i może służyć kolejnym twórcom jako doskonały przykład pisania o sztuce teatru. Twórczość pani Heleny Radzikowskiej pokazuje, że posiada wszelkie narzędzia warsztatowe, aby móc stwarzać taki teatr jaki chce, taki który potrafi nadać opowieści sens historyczny i wspólnotowy, wreszcie taki, który w pełni wyraża zaplanowany temat.

Praca napisana jest w czytelnym, przejrzystym układzie. W klarownej formie rozdziały nakreślają świadomą i konsekwentną narrację autorki. Lekkość z jakim doktorantka operuje językiem, posługując się nietuzinkowymi porównaniami, pięknymi metaforami, ciekawą i merytoryczną bibliografią spowodowało, że czytałem tę pracę z ogromnym zainteresowaniem.

Z przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska, dzieło będące przedmiotem postępowania, jak i wszystkie osiągnięcia artystyczne pani Heleny Radzikowskiej spełniają wymagania określone w artykule 187 Prawa o szkolnictwie Wyższym i Nauce, z dnia 20 lipca 2018 roku i w związku z tym popieram wniosek o przyznanie pani magister Helenie Radzikowskiej stopnia doktora sztuki w dyscyplinie sztuk filmowych i teatralnych.

dr hab. Tomasz Maśląkowski